

ΕΣΤΙΑ

ΕΚΔΙΔΟΤΑΙ ΚΑΤΑ ΚΥΡΙΑΚΗΝ

Τόμος ΚΕ'.

Συνδρομή ἰτησία: Ἐν Ἑλλάδι φρ. 12, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ φρ. 20. — Αἱ συνδρομαὶ ἄρχονται ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου. Ἐκαστ. ἔτους καὶ εἶναι ἰτησία. — Γραφεῖον Διευθ. Ὁδὸς Σταδίου 82.

17 Ἀπριλίου 1888

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ

Κατὰ τὴν πρώτην ἐβδομάδα τῆς τεσσαρακοστῆς εἰς μίαν τῶν ἐν Ἀθήναις ἐκκλησιῶν εἰσελθὼν, ἔμεινα, ὀφείλω νὰ τ' ὁμολογήσω, ἐκπεπληγμένος ὅτε ἀντήχησεν εἰς τὴν ἀκοήν μου ἡ ψαλμωδία, διότι ἐν Κηφισίᾳ παροικῶν, ἠγνόουν τὰς εἰς τινὰς ἐκκλησίας τῆς πρωτευούσης, ὡς μοὶ ἐξηγήθη ἔκτοτε, ἐπ' ἐσχάτων ἐπενεχθεῖσας μεταρρυθμίσεις καὶ βελτιώσεις.

Καὶ ἂν μὲν ἔτερψε τὴν ἀκοήν μου ἡ βελτιώσεις αὕτη νομίζω ἐντελῶς περιττὸν νὰ εἰπῶ, διότι καὶ μέχρι παροιμίας ἐστὶ γνωστὸν ὅτι ἡ καλλιισθησία ἐστὶν ἀτομικὴ καὶ ἀμφοισθητικὴ οὐκ ἐπιδέχεται. Συνέπεσε ν' ἀπαντήσω ἀνθρώπου οἵτινες ἐνώπιον τῶν ἡμεῖς καλοῦμεν ἀριστουργήματα τῆς ἀρχαίας γλυπτικῆς οὐ μόνον ἀδιάφοροι ἔμμενον, ἀλλὰ καὶ ἐξεπλήττοντο διὰ τῶν ἄλλων τὸν θαυμασμόν, καὶ ἀπέδιδον αὐτὸν εἰς τὸν συρμόν.

Καὶ ὡς πρὸς τὴν μουσικὴν ἰδίως, ἐγνώριζον κυρίαν ξένην, ὑψηλῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐν γένει φιλοκαλεσάτην, εὐρεῖαν δὲ γνῶσιν ἔχουσαν τῆς μουσικῆς, ψάλλουσαν ἐντελεστάτα, καὶ θερμῶς Βαγνεριανήν. Μοὶ ἔλεγε δ' ὅτι μελωδικὰς συνθέσεις δὲν γνωρίζει ἐπιβλητικωτέρας, μεγαλοπρεπεστέρας καὶ μᾶλλον συγκινοῦσας, οὐδ' αὐτῶν τῶν τοῦ Βάγνερ ἐξαιρουμένων, παρὰ τὰς ἡμετέρας ἐκκλησιαστικὰς· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ πολλὰς αὐτῶν, ὡς τὰς ἀναστασίμους καὶ ἄλλας τινὰς ἐτόνισεν ἐπὶ τοῦ κλειδοκυμβάλου καὶ ἔψαλλε μετ' ἐνθουσιασμοῦ.

Ἐγνώρισα ὅμως καὶ πλείστους οἵτινες ἐγίνοντο ἐξαλλοὶ εἰς τὰς παραστάσεις τοῦ Ταγχοῦσερ καὶ τοῦ Λόεγγριν, καὶ ἄλλοι πάλιν οἵτινες ἀπέναντι τοῦ Βάγνερ ἀπεκοιμῶντο, καὶ, εἰ καὶ ὅλοι δὲν τὸ ὠμολόγουν, ἐσκίρτων ἐνθουσιῶντες ὅταν ἤκουον τὴν Μαδὰμ Ἀγγώ. Ἀποτελέσματα ταῦτα ἰδιοσυγκρασίας, ἔξεων ἢ ἀνατροφῆς.

Ὅτε εἰς τινὰ ἔλεγον περὶ τῆς κυρίας, περὶ ἧς ἀνωτέρω, μοὶ ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του, πῶς ἦν δυνατὸν νὰ ὑπάρχη ἄνθρωπος ἐξηυγενισμέ-

νος ἐπίδοκιμάζων τὴν ἑρρίνον ἡμῶν ἐκείνην μονοτονίαν. Καὶ ὡς μὲν πρὸς τὴν μονοτονίαν δὲν εἶχον τί νὰ εἰπῶ πρὸς τὸν γνωρίζοντα ἴσως καὶ προτιμῶντα ἄλλας μουσικὰς πολυτονωτέρας· ὡς ὅμως πρὸς τὸ ἑρρίνον, περὶ οὗ καὶ αὐτὸν, καὶ ἔκτοτε καὶ πολλοὺς ἄλλους, μεθ' ὧν συνωμίλησα περὶ τοῦ ἀντικειμένου, ἤκουσα διίσχυριζομένους, ἐγὼ ἴσως ἐκ τύχης, καίτοι ἔκτοτε ἐπιστήσας τὴν προσοχήν μου, σπανιώτατα συνέπεσε νὰ τὸ ἀκούσω, καὶ ἤρχισα ὑποπτεύων μὴ πολλοὶ ἐπακαλαμβάνουσι τὴν λέξιν ὡς τὴν ἀκούουσι χωρὶς νὰ προσέχωσιν εἰς τὴν σημασίαν τῆς, ἢ μὴ ἑρρίνα τοῖς φαίνονται τὰ τέταρτα τῶν τόνων, ἃ καὶ αὐτὰ κοινὰ ἔχει ἡ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ μετὰ τῆς ἀρχαίας, τοῖς δ' εἰς τὴν νέαν μουσικὴν τραφεῖσιν εἰσὶν ἄγνωστα κατὰ θεωρίαν ἐπίσης ὡς καὶ κατὰ πρᾶξιν. Τέλος ὑπόπτεισα καὶ ὅτι τινὲς ἴσως ἐκλαμβάνουσι τὴν ῥίνα ἀντὶ τῆς κεφαλῆς. Ἐν τοῖς χοροῖς τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἐπεκράτει, ἂν δὲν ἀπκτώμαι, ἡ μονοφωνία, καὶ οἱ χοροὶ ἦσαν πολυάνθρωποι, συνέκειντο καὶ ἐξ 150 ψαλτῶν εἰς τὴν Ἀγίαν Σοφίαν· ἐπειδὴ δὲ πάντων τὰ φωνητικὰ ὄργανα δὲν ἦσαν ἴσως εἰς τὴν αὐτὴν διαπασῶν, οἱ βαρυφωνότεροι ἴσως ἠναγκάζοντο, ἵνα μέχρι τῶν ὀξυφωνότερων ὑψωθῶσι, νὰ ψάλλωσι διὰ τῆς λεγομένης φωνῆς τῆς κεφαλῆς, καὶ ταύτην οἱ ἀπειρότεροι τῆς μουσικῆς ἐκλαμβάνουσιν ὡς φωνὴν τῆς ῥίνος. Ἀλλὰ καὶ ἂν τινες ψάλλται αὐτοδίδακτοι, ἢ ἀδίδακτοι, διότι ἐν Ἀθήναις διδασκαλεῖον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς δὲν ὑφίσταται, ἐξ ἀγνοίας καὶ ἀπειρίας τὴν φωνὴν τῆς κεφαλῆς ὀξύνωσιν εἰς φωνὴν τῆς ῥίνος, δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχη παρ' ἡμῖν οὐδ' ἐκκλησιαστικὸς τις κανὼν οὐδὲ μουσικόν τι πρόγραμμα ἐπιβάλλον τὴν ῥίνα ὡς φωνητικὸν ὄργανον, καὶ ὀλίγη καλὴ διδασκαλία καὶ ἀσκήσις μόνον ἀπαιτεῖται ἵνα ὁ ψάλτης, ἀντὶ τῆς ῥίνος, ἀνοιξῇ τὸ στόμα του.»

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἄλλην ἔποψιν ὅπως περιττὸν νομίζω ν' ἀφηγηθῶ ἂν ἡ μουσικὴ, ὡς τὴν ἤκουσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν, μεταρρυθμισθεῖσιν ἢ βελτιωθεῖσιν, μ' ἔτερψεν ἢ δὲν μ' ἔτερψεν· ἢ δ' ἔποψις αὕτη ἐστὶν ὅτι εἰς τὸ θέατρον καὶ εἰς τὰς συναυλίας, οὐχὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπάγομεν ἵνα

τερπόμεθα ὑπὸ τῆς μουσικῆς· ἄλλως εἰς τὰς ἱεροτελεστίας ἡμῶν οἱ μὲν θ' ἀπῆλθον τὴν εἰσαγωγὴν τῶν συνθέσεων τοῦ Βάγνερ, ἄλλοι τῶν τοῦ Ροσσίνι καὶ ἄλλοι τῶν τῆς Μαδάμ Ἀγγώ. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ψαλμοεῖσι τὰ πτερά τῆς σεμνῆς ἀνατάσεως τῶν προσευχῶν καὶ τῶν καρδιῶν πρὸς τὸν πλάστην.

Ἄλλ' ἂν τὰ πτερά ταῦτα εἰσὶν ἄμορφα, ἀδυατοῦντα ν' ἀνατείνωσι τὰς καρδίας, δυσαρστοῦντα δὲ μάλλον καὶ ἐνοχλοῦντα αὐτάς, δὲν πρέπει νὰ ἐπιμεληθῶμεν νὰ τὰ διορθώσωμεν;

Πρὸ παντός πρέπει ἴσως νὰ ἐρωτηθῆ πῶς συνέβη ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὕτη μουσικὴ, ἥτις ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας ἔβλεγε καὶ ἐνέπνεε τὸν λαὸν ἡμῶν καὶ τοὺς αὐτοκράτορας, συνοδεύουσα τροπαιοῦχον πανταχοῦ τὸ Λάβαρον καὶ τὸν Χριστιανισμόν, ν' ἀποβῆ ἡμῖν φορτικὴ, ἄφευκτον ἀπαιτούσα τὴν μεταρρύθμισιν; Ὅσον καὶ ἂν ἐξηγηθῆσαν τὴν ἀκοὴν ἡμῶν αἱ νέαι μελοδραματικαὶ συνθέσεις ἃς ἔχομεν ἴσως ἐναύλους, τσαούτης περιφρονησεως ἀξίους δὲν πιστεύω νὰ δικαιώμεθα νὰ θεωρῶμεν τοὺς μέχρι χθὲς ἔτι καὶ πολλαχοῦ μέχρι σήμερον μετὰ θρησκευτικῆς κατανύξεως ἀκρωμένους αὐτῆς πατέρας ἡμῶν καὶ ἀδελφούς.

Ἐγὼ δὲ τοῦλάχιστον μέχρι οὗ τὸ ἐναντίον ἀποδειχθῆ, παραδέχομαι καὶ φιλολογικόν τινα λόγον δι' ὃν φρονῶ ἀναγκαῖον οὐδεμίαν νὰ ἐπινεχθῆ μεταρρύθμισις εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἡμῶν μουσικὴν· οὗτος δ' ἔστιν ἡ ἢ καὶ ἄλλοτε (Ἀπάντ. Γ. Ε, σελ. νὰ—ξδ') ἀνέπτυσσα πεποίθησις ὅτι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ διεδέχθη καὶ ἐξηκολούθησε τὴν τῶν αὐτῆ κατὰ τε τὴν πρώτην τάσιν καὶ τὴν καταγωγὴν συγγενῶν χορικῶν συνθέσεων τῆς ἀρχαίας δραματουργίας. Ἀπὸ θρησκευτικῶν ἄσμάτων ὄρηθηθῆσαι ἐκεῖναι, εἰς τοιαῦτα ἐπανήλθον αὐθις ὅτε μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ βίου συνεξέλιπον καὶ αἱ πολιτικά, πολεμικά καὶ κοινωνικά περιπέτειαι, εἰς ἃς καὶ ἐν τῷ μεταξύ εἶχον μεταπέσει, ἀλλ' ἡ τύχη διέμενε μετὰ τῶν τεχνικῶν αὐτῆς ὄρων, καὶ τροπάρια ἐξηκολούθησαν καλούμενοι οἱ τρόποι (Διονύς. π. συνθ. λέξ. ΙΘ, 262.—Ἐπιχαρμ. ἐν Ἡφαιστ. Η, 25.—Κριτικός, ἐν Ἡφαιστ. Π, 9) καὶ αἱ ὠδαὶ ἔμειναν καὶ οἱ εἰρμῶι, καὶ τὰ νῦν προσόμοια εἰσὶ τὰ ἀρχαῖα ὁμοῖοστιχα· τὰ αὐτόστιχα, ἰδιομελῆ καὶ ἀπολυτικά εἰσὶ τὰ ἀνομοῖοστιχα καὶ τὰ ἀπολυμένα· τὰ τριαδικά, ἀνατεθέντα εἰς τὴν ἁγίαν Τριάδα ἐνεκα τοῦ ὀνόματος, εἰσὶ τὰ ἀρχαῖα τριαδικά (Ἡφαιστ. π. ποιημ. Γ, 64). Προσέτι δέ, ἀντιπαράθεις ἐκεῖ στροφᾶς τῷ Πινδάρου καὶ τοῦ Ἀριστοφάνους, κατέδειξα, νομίζω, ὅτι ἡ στιχουργικὴ αὐτῶν προσῳδία ἐστὶν ἐντελῶς ἀνάλογος πρὸς τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων.

Ἄν τοῦτο ἔχεται δὲν λέγω ἀληθείας, ἀλλὰ τινος πιθανότητος, τότε θὰ εἶμαι ἐπίσης ἐναντίος εἰς πᾶσαν οἶαν δῆποτε ἀπερίσκεπτον διόρθωσιν καὶ τελειοποίησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ὡς θὰ ἤμην κατὰ τῆς ἀνεγέρσεως παντός, καὶ τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου μεγάρου ἐπὶ ἐδάφους ὑφ' ὃ ἔχω τινὰ λόγον νὰ εἰκάσω τὴν ὑπαρξίν λειψάνων ἀρχαίου τινός ἀριστουργήματος τῆς γλυπτικῆς ἢ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἡ μουσικὴ ἦν ἐν τῶν ἀξιολογώτατων ἐγκαλλωπισμάτων καὶ προϊόντων τοῦ ἀρχαίου βίου. Τῆς ποιήσεως ἀδελφῆ, τῶν φιλοσόφων μελέτημα, καὶ ἠθικὴ τῆς ναολαίας τροφός, εἶχεν ἀρθῆ βεβαίως εἰς ὕψος πολὺ ἀνώτερον ἀφ' ὃ,τι συνήθως νομίζεται, καὶ ἐκφράσεως δὲν ἐστερεῖτο βεβαίως ἡ μουσικὴ ἐκείνη, ἥς τὸν θούριον ἀκούων ὁ Ἀλέξανδρος, ἤρπαζε καὶ ἔπαλλε τὸ δόρυ μετ' ἐνθουσιασμοῦ.

Ὁ ἐξαφανισμὸς αὐτῆς μέχρις ἔχρους ἐστὶν ἡ θὰ ἦτον διὰ τὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ζημία οὐχὶ ἐλάσσων τῆς ἢν ἐπέφερον ἡ ἀπώλεια πάντων τῶν ζωγραφικῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἀρχαιότητος, ὥστε παρά πολλοῖς νὰ ὑφίσταται ἡ ἀμφιβολία ἂν ἤκμασε τῷ ὄντι ἐν Ἑλλάδι ἡ ζωγραφικὴ. Ὡς λοιπὸν θὰ ἐξανιστάμην ἂν ἐβλεπον τινὰ ἀποξέοντα, ἢνα ζωηρῶς τὸν ἀναχρωματίση, πίνακα ὃν θὰ ὑπώπτειον περιέχοντα λείψανα εἰκόνας τοῦ Ζεῦξιδος ἢ τοῦ Πολυγνώτου, οὕτως ἀποκρούω καὶ πᾶσαν καταστροφὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς, ἢν νομίζω τῆς ἀρχαίας συνέχειαν, ἢνα ἀντικαταστήσωμεν αὐτῇ καλητέραν.

Ἄλλ' ἢνα περὶ συνεχείας δύναται νὰ γίνηται λόγος, παρίσταται τὸ πρῶτον ζήτημα· εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἡμῶν μουσικὴ συνέχεια αὐτῆς ἑαυτῆς, καὶ οὐχὶ ἐντελῆς ἀλλοιώσεως, κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους, ἐξ ἐπιδράσεως ἢ ἐξ ἐκνικῆσεως τῆς ἀσιατικῆς ἐπελθοῦσα.

Καὶ ὡς μὲν πρὸς τοὺς τελευταίους χρόνους ἀρνοῦμαι ταῦτα ἐντελῶς, οὐδεμιᾶς χρήζων ἀλλῆς μαρτυρίας ἢ τῆς ἐμοῦ αὐτοῦ, διότι ἐγνώρισα τὰς ἀμφοτέρωθεν μάμμας μου, ψαλλούσας αὐτάς μετὰ πλείστης εὐλαθείας, ὡς καὶ πᾶσα ἡ σύγχρονος αὐταῖς γενεά, ἄνευ τοῦ ἐλαχίστου δισταγμοῦ ὅτι οὕτως ἔψαλλον πάντοτε καὶ αἱ μάμμαι των καὶ αἱ μάμμαι τῶν μαμῶν των. Καὶ διὰ τοὺς ἔτι δ' ἀρχαιοτέρους χρόνους ἀρνοῦμαι τοῦτο, τὸ κατ' ἐμέ, διότι τῆς μουσικῆς ἡμῶν τὸ κάλλος ἀτομικῶς ἐγὼ ἐκτιμῶ ὡς ἡ Κυρία περὶ ἧς ἀνωτέρω εἶπον. Ἄλλ' οὐχ ἤττον πρὸ πολλοῦ πολλάκις καὶ εἶπον καὶ ἔγραψα περὶ τοῦ τρόπου ἐλέγχου ὅστις φρονῶ ὅτι δύναται νὰ διαφωτίσῃ τὸ ζήτημα, καὶ ὃν ἄκαιρον δὲν νομίζω νὰ ἐπαναλάβω. Παρὰ πεπαιδευμένου Ῥώσσου ἱερέως εἶχον πληροφορηθῆ ὅτι ὅτε οἱ Ῥῶσοι διὰ τοῦ Χερουβίνη καὶ ἄλλων

ἤλλαξαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν τῶν, οἱ μοναχοὶ ἐνὸς τῶν μοναστηρίων τοῦ Κιέβου μόνον ἀντέστησαν εἰς τὸν νεωτερισμὸν, καὶ θρησκευτικῶς ἐνέμενον, καὶ δὴ εἰσέτι ἐμμένουσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν μουσικὴν ἣν παρέλαβον μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἐκ Βυζαντίου. Καὶ ἂν μὲν τοῦτο ἐστὶν ἐντελῶς ἀκριβές, ἀγνωστὸν. Φρονῶ ὅμως ὅτι ἐστὶ τούλάχιστον ἐρεῦνης ἀξίον διὰ τοὺς εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς ἐνδιαφερομένους, οἵτινες, πρὶν ἢ τιθεῖσιν εἰς αὐτὴν, ἔπρεπε νὰ μελετήσωσι ταύτην ἣτις μαρτυρεῖται ὡς ἐκ τοῦ Βυζαντίου καταγομένη. Ἐγὼ, καίτοι μὴ ὢν μουσικός, καὶ οὐδεμίαν σχεῖν ἔχων μετὰ τοῦ Κιέβου, ἐπεζήτησα, καὶ μέχρι τέλους κατῴρθωσα πέρυσι νὰ λάβω ἐκεῖθεν, διὰ σημείων τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, ἐπομένως ἀτελῶς, διὰ τὴν ἄλλειψιν τούλάχιστον τῶν τετάρτων τῶν τόνων, τεμάχια τινὰ γεγραμμένα· ἀλλὰ δυστυχῶς ἦσαν ἐκ τῶν ἥττον χαρακτηριστικῶν, τὸ «Κύριε ἐλέησον» μόνον περιέχοντα, καὶ τὸ «ἀμήν», καὶ ἄλλα τοιαῦτα μελωδίας ἐστερημένα. Πρὸς ἐξακριβωσιν τῆς μουσικῆς ἐκείνης ἐπαναλαμβάνω ὁ πολλάκις ἐπρότεινα, ὅτι ἀναγκαῖον ἔσται νὰ σταλῶσιν εἰς Κίεβον ἐπὶ τινὰς ἐβδομάδας δύο μουσικοὶ ἐντεῦθεν, ἰδίως ἔμπειροι ὁ μὲν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὁ δὲ τῆς ἐξωτερικῆς μουσικῆς, καὶ καλῶς ἐνόησαντες τὸ τιθέμενον αὐτῆς πρόβλημα, οὕτω νὰ ἐπιδοθῶσιν εἰς τὴν ἀκριβῆ μελέτην τῆς ἐν Κιέβῳ διατηρουμένης ψαλτικῆς καὶ εἰς τὴν ἀντιπαράθεσιν αὐτῆς μετὰ τῆς ἡμετέρας.

Ἄν ἐκ τῆς ἐρεῦνης ταύτης καταδειχθῇ ὅτι ἐν τοῖς κυριωτέροις ἢ σημερινῇ ἡμῶν ἐκκλησιαστικῇ μουσικῇ ἐστὶν αὐτὴ ἢ ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων ἐν χρήσει, ἐπομένως ἢ πιθανῇ ἐξακολούθησις τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς, ἔσται τοῦτο ἀνακαλύψις ἀσπαστοτάτη διὰ πάντας τοὺς ἐνδιαφερομένους εἰς τὴν τέχνην, εἰς τὴν φιλολογίαν, εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν, καὶ βέβηλος ἔσται πᾶσα οἷα δὴποτε εἰς αὐτὴν ἐπιφερομένη μεταβολή.

Ἄλλὰ καὶ ἀνεξαρτήτως τούτου τοῦ ἀποτελέσματος, εἴτε ἐπιτευχθῇ εἴτε μὴ, ὑπάρχει καὶ τις ἄλλη ἔποψις ὑφ' ἣν πᾶσα μεταβολὴ ἄνευ ἐμβριθεστάτης ἐξετάσεως γινομένη, πρέπει ἀπολύτως ν' ἀποκρουσθῇ· ἢ δ' ἔποψις αὕτη ἐστὶν ἡ ἐκκλησιαστικῆ. Δὲν ἐξετάζω τί συμβαίνει εἰς ἄλλας ἐκκλησίας· ἢ καθ' ἡμᾶς ἐστὶν ἐξόχως συντηρητικὴ, τὰ πατροπαράδοτα μετὰ βαθείας εὐλαθείας ἀσπάζομένη, εἰς αὐτὰ ἐμμένουσα καὶ φρονούσα ὅτι ἂν ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος αὐτῆς καὶ ὁ ἐλάχιστος λίθος ἀφαιρεθῇ, τὸν πρῶτον ἀκολουθῇ ὁ δεύτερος, καὶ μέχρι τέλους τὸ ὅλον οἰκοδόμημα καταβρέει. Ἴσως τινὲς φρονούσιν ὅτι ἡ αὐστηρότης αὕτη ἐστὶ βεβαίως ἀναπό-

φευκτος διὰ τὰ δόγματα, οὐχὶ ὅμως καὶ διὰ τὰ δευτερεύοντα ἄλλα, οἷον διὰ τὴν ἐξωτερικὴν παράστασιν· ὥστε, ἂν τοῦτο παραδεχθῶμεν, τί ἄλλο ἔσται λογικώτερον τοῦ ν' ἀλλοιωσωμεν κατ' ὀλίγον, καὶ ἀναλόγως τῶν σημερινῶν ἰδεῶν καὶ τρόπων, πάντα τ' ἀνέκαθεν παραδεδεγμένα ἔθιμα, καὶ ἐπομένως νὰ μεταβάλωμεν, ὡς ἐπράξαμεν διὰ τὴν κοσμικὴν κοινωνίαν, οὕτω καὶ διὰ τὸν κλῆρον, πάντα τὰ ἔθιμα, πᾶσαν τὴν τάξιν καὶ ἀκόμη καὶ τὴν ἐνδυμασίαν αὐτοῦ ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον. Τοῦτο ἔσται κατ' ἐμὲ οὐχὶ τὸ πρῶτον, ἀλλὰ — καὶ πιστεύω ὅτι πολλοὶ ἔσονται τῆς αὐτῆς γνώμης, — πλησιέστατα τοῦ ἐσχάτου βήματος τῆς ἐντελοῦς ἀνατροπῆς τῆς ἐθνικῆς ἐκκλησίας.

Ἐκ τῶν περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν μουσικὴν ὅμως ἀσχολουμένων ἠξέυρω ὅτι εἰσὶ καὶ οἱ ἐπιδιώκοντες, ὡς οἱ ἴδιοι διατείνονται, οὐχὶ τὴν μεταρρυθμίσειν, ἀλλ' ἀπλῶς τὴν ρύθμισιν αὐτῆς, καὶ πρσβεύουσιν ὅτι αὐτὴν μὲν διατηροῦσιν ἄθικτον, ἀλλὰ ἢ μακρύνουσιν οἱ μὲν τὰς παρερρησάσας ἀσιατικὰς κακοφωνίας, ἢ καλλωπίζουσιν οἱ δὲ τὰς παραδεδεγμένας μελωδίας δι' ἀπλῆς παρεισαγωγῆς ἀρμονίας ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον, ἢ ἄλλοι τὴν μονότονον μονοφωνίαν ἀναπτύσσουσιν εἰς τετραφωνίαν.

Ἄλλ' οἱ μὲν πρῶτοι ὀφείλουσι νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι ἐπιχειροῦσιν ὅ,τι δὲν ἠξέυρουσι· διότι ἄφ' οὗ δὲν τοῖς ἦτον δυνατόν νὰ ἐξιχνιάσωσι τίς ἦτον ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἢ καὶ ἐν τῇ μετὰ ταῦτα ἀναπτύξει αὐτῆς τίς ἦτον ἢ βυζαντινὴ μουσικὴ, συνεπὲς ἐστὶν ὅτι ἀδυνατοῦσι νὰ γνωρίζωσι καὶ τί ἐστὶν αὐτῇ ἴδιον ἢ μεταγενεστέρα ἀλλοτρία προσθήκη, καὶ κινδυνεύουσι ν' ἀποβάλωσιν ἢ μεταβάλωσιν ὅ,τι πρὸ πάντων ὀφείλου ἴσως νὰ διατηρήσωσιν· οἱ δὲ, ἐξευρωπαϊζοντες τὴν μουσικὴν ἐκείνην, ἴσως μὲν τὴν καθιστώσιν οἰκειοτέραν εἰς τὴν εὐρωπαϊκῆς συναυλίαις τραφεῖσαν αἴσθησιν αὐτῶν καὶ ἄλλων ἀλλὰ τὴν ἀπεκιδύουσι τοῦ ἀρχικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, εἴτε γνωρίζοντες αὐτὸν εἴτε μὴ, καὶ οὗ ἐν τῶν γνωρισμάτων ἐστὶν, ὡς προεβρέθη, ἢ τῇ εὐρωπαϊκῇ μουσικῇ ὅπως ξένη ὑπαρξίς τῶν τετάρτων τῶν τόνων πρὸς τοῖς ἡμιτόνοις.

Οἱ τρίτοι τέλος διίσχυρίζονται ὅτι κατ' οὐδὲν νεωτερίζουσιν, ἀλλ' ἀπλῶς ἐπαναφέρουσι τὴν πολυτελεστάτην ἀρμονίαν ἣν πρὶν εἶχεν ἡ ἐκκλησία καὶ ἀπώλεσεν ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς καταπτώσεως.

Τοῦτο θὰ ἦτον βεβαίως ἀσπαστὸν καὶ ἀξιέπαινον, — ἂν μόνον ἦτον ἀληθές. Τὸ ὅτι οἱ πρσβεύοντες αὐτό, τὸ παραδέχονται, δὲν ἀρκεῖ· πρέπει καὶ νὰ τὸ ἀποδείξωσι δι' ἱστορικῶν ἢ οἷων δὴποτε ἔχουσιν ἄλλων δεδομένων· καὶ ἐπειδὴ ἡ πειθαρχία οὐδαμοῦ ἐστὶ τοσοῦτον ἀναπόφευκτος, ὡς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, αἱ ἀποδείξεις

αὐται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν πρέπει ἀναγκαιῶς νὰ ὑποβάλλωνται, καὶ μόνον ἂν ὑπ' αὐτῆς θεωρηθῶσιν ἰσχυραὶ νὰ εἰσάγωνται ἀεὶ αὐτὴ καὶ μόνη ἐγκρίνει μεταρρυθμίσεις καὶ βελτιώσεις. Ἡξεύρω ὅτι ὑπάρχει τις παρ' ἡμῖν μέγα μέρος τοῦ βίου αὐτοῦ εἰς τὴν μελέτην ἰδίως τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς καὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς καθιερώσας, καὶ πλεῖστα καὶ πολύτιμα περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου συλλέξας χειρόγραφα. Φρονῶ ἐπομένως ἀναγκαιότατον εἰς τὸν φιλόπονον καὶ πεφωτισμένον τοῦτον ἄνδρα, τὸν Κ. Τσέτσην, νὰ χορηγηθῇ ἡ ἀφορμὴ καὶ τ' ἀναγκαῖα μέσα ἵνα οὐ μόνον συμπληρώσῃ τὰς ἀξιολόγους μελέτας του, ἀλλὰ καὶ δι' ἐκδόσεως τῶν ἀποδείξεων πείσῃ ὡς δεῖ περὶ τῆς ὀρθότητος τῶν πεποιθήσεών του.

Οὐδ' εἰς τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἐκκλησιῶν, οὐδ' εἰς οὐδεμίαν κοσμικῆς ἀρχῆς, ἀλλ' εἰς μόνου τοῦ ἱερέως, καὶ ἀνωτέρου αὐτοῦ, τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῆς ἱεράς Συνόδου τὴν δικαιοδοσίαν δύναται νὰ ὑπάγῃται πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν τάξιν τῆς ἱεροτελεστίας, τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων τῶν ἱερέων, τὴν ψαλτικὴν, τὴν ἐσωτερικὴν διάθεσιν τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὴν θέσιν ἣν κατέχει ὁ χορὸς πρὸ τοῦ ἱεροῦ ἐκατέρωθεν, τὴν κήρυξιν τοῦ θείου λόγου κατὰ τὰ παραδεδομένα. Πᾶς ὁ παρὰ τὴν ἱεραρχίαν καὶ παρὰ τὸ ἀνεγνωρισμένον αὐτῷ δικαίωμα τούτων τι θέλων νὰ διατάξῃ, ἔεπεμβαίνει εἰς ξένα, καὶ δὴ ἱερά καθήκοντα.

Ἐπαναλαμβάνω λοιπὸν ὅτι κατ' ἐμὴν γνώμην οὐδεμία, οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἀλλοίωσις, λόγῳ βελτιώσεως πρέπει νὰ ἐπιτρέπηται εἰς οὐδὲν τῶν ἄνω ῥηθέντων ἀντικειμένων, ἂν προηγουμένως δὲν καταδειχθῇ κατὰ τρόπον ἀμφιβολίαν μὴ ἐπίδεχόμενον, ὅτι ἡ βελτίωσις αὕτη οὐ μόνον δὲν ἀντιβαίνει εἰς τῆς ἐκκλησίας τὰ ἀνέκαθεν ἔθιμα, ἀλλ' ὅτι ἐξ ἐναντίας ἐστὶν ἐπανάκαμψις εἰς αὐτὰ λησμονηθέντα καὶ διασπαρῆντα, διότι ἄλλως ἂν ἐκάστῳ ἐπετρέπετο νὰ μεταβάλλῃ καὶ διορθῇ ὅ,τι καὶ ὅπως αὐτῷ δοκεῖ, ἡ ἐκκλησία θὰ κινδυνεύσῃ νὰ διασπασθῇ μυριαχῶς, καὶ πᾶς ὁ γινώσκων ὅτι οἱ κοινοὶ τῶν ἀνθρώπων, ἦτοι οἱ πλεῖστοι, περὶ δογματικῶν θεωριῶν ὀλίγα γνωρίζοντες, διατέμνονται εἰς αἰρέσεις χαρακτηριστιζόμενας δι' αὐτοὺς ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν μᾶλλον ἐκδηλώσεων τῆς λατρείας, θέλει ἐννοῆσει εἰς τίνα ἐπικίνδυνον ὁδὸν εἰσέρχεται ἡ ἐθνικὴ ἐκκλησία. Συγκατάθεσις δέ τις ἴσως δύναται, ἴσως μάλιστα καὶ πρέπει νὰ ἐπιτραπῇ καὶ ἐπιτευχθῇ, ἵνα τινὰ τῶν ἐν μοναστηρίοις ἢ κατὰ τὰς ὀλοφυκτικὰς ψαλλομένων ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους ὡς τὸ «τῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῶ», τὸ «Κύριε ἢ ἐν πολλαῖς ἀμαρτίαις», ἢ οὐχὶ καὶ αὐτὸ τὸ «Χερουβικόν», ψάλλωνται διὰ τοὺς ἐκκλησιαζομένους τῶν πόλεων, μᾶλλον χυτῶς, ἢ τ-

τον ἀργῶς, ὅπερ πιθανῶς θέλει ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα ν' ἀντιλαμβάνηται μᾶλλον τοῦ μέλους ἢ ἀκοῆ.

Ἄλλὰ μέχρι τῆς ἀποδείξεως καὶ ἐγκρίσεως ἄλλων ἐκ τῶν προτεινομένων βελτιώσεων, μία μοῖ φαίνεται καὶ ἐφικτὴ καὶ λίαν ἐπιθυμητὴ καὶ αὕτη ἐστὶ νὰ ἰδρυθῇ ἐν Ἀθήναις διδασκαλεῖον τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, καὶ εἰς αὐτὸ νὰ κληθῶσιν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἢ ὅθεν δήποτε εἰς ἡ περισσώτεροι, ἂν εἶναι ἀκόμη, μουσικοδιδασκαλοὶ, κατ' οὐδὲν μὲν, οὐδὲ μέχρι κεραίας, νεωτερίζοντες, ἀλλ' ἔμπειροι καὶ καλλίφωνοι, οἵτινες νὰ ἐκδιώξωσιν, εἴπου εἰσί, τὰς ἐβρίνους φωνάς, καὶ νὰ καταρτήσωσι ψάλλοντας ἐννοοῦντες τί καὶ πῶς ψάλλουσι, μέχρις οὗ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή, οὐχὶ ἄλλη, κρίνῃ ὅτι εἰσὶν ἀναγκαῖαι μεταρρυθμίσεις ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς τέχνης ἐντέλειαν, ἀφ' ἧς παρεξέβημεν ἴσως.

A. P. ΡΑΓΚΑΒΗΣ.

« ΑΠΟ ΤΟΤΕΣ »

Μακεδονικὴ παράδοσις

A'.

Μία καὶ ἡμίσεια ὥρα εἶχε παρέλθει περίπου καὶ ἡ συζήτησις μας ἐξηκολούθει πάντοτε ζωηρά, πεισματώδης. Οὐδέτερος ἐξ ἡμῶν ἐνέδιδεν, ἢ ἐπιμονὴ εἰς τὰς ἰδέας ἐκάστου ἦτο ἴση ἐκατέρωθεν.

Ἐκεῖνος γέρων ἦδη, πολλῶν ἀνθρώπων ἄστυκα ἰδὼν καὶ νόον γνοῦς, ἀπαθῶς καὶ ἐκ φυσικοῦ χαρίσματος καὶ ἐκ μακρᾶς ἐξεως σταθμίζων πᾶν πρᾶγμα, ἐπρέσβευεν, ἐπὶ πολυχρονίου μελέτης καὶ πείρας στηριζόμενος, τὸ ἀδύνατον σχεδὸν τῆς ἀναγεννήσεως, τῆς οικονομικῆς ἀνορθώσεως τῆς χώρας, ἐνόσῳ κρατεῖ ἡ μεγαλύτερα ἀπολυταρχία, ἐνόσῳ δὲν δύναται νὰ λειτουργῇ εἰ μὴ διοικητικὸς μηχανισμὸς ἀντάξις μεσαιωνικῶν χρόνων, ἐνόσῳ ἑλλείπει παντάπασιν ὁ ἔλεγχος, καὶ ἡ δικαιοσύνη ὑπάρχει μόνον ἐπὶ τοῦ χάρτου.

Ἐγὼ νέος ἔτι, πολλὰ μὲν ἐν τάχει ἀναγνοῦς, ἀλλ' ὀλίγα μελετήσας καὶ ὀλιγώτερα παρατηρήσας καὶ σπουδάσας, κληρονόμος— πιθανώτατα ὁ μόνος ὑπολειφθεὶς—τῶν ἐλπίδων τῆς ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1856 συνασπισθείσης ἐξημερωμένης Δύσεως, ὁπαδὸς τῆς πανακείας τῶν Εὐρωπαϊκῶν συστημάτων, εἰς ἃ ἀπέδιδον θαυμασίους ἐνεργείας, ὡς πλήρη ἀλήθειαν πιστεύων εἰς πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ βυζαντινοῦ τύπου γραφόμενα, ἐνόμιζον ὅτι διέβλεπον— εἰς τ' ἀπώτερα μὲν τοῦ ὀρίζοντος εἶναι ἀληθές—ἀλλ' οὐχ ἦτ-